

Lijst van wijzigingen

Lijst van wijzigingen op basis van zienswijzen

Tekst ontwerp Visie	Tekst vast te stellen Visie energielandschap	Pagina / paragraaf
<p><i>We hebben daarin een aantal duidelijke keuzes gemaakt; voor windturbines kiezen we voor één grootschalig windpark in het gebied tussen Oss en Den Bosch (eventueel in combinatie met zonnevelden) en voor enkele kleinere clusters van windturbines op of nabij bedrijventerreinen en snelwegen</i></p>	<p>Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door:</p> <p><i>We hebben daarin een aantal duidelijke keuzes gemaakt; voor windturbines kiezen we voor een geconcentreerde grootschalige ontwikkeling van windenergie op één locatie in het gebied tussen Oss en Den Bosch (eventueel in combinatie met zonnevelden) en voor enkele kleinere clusters van windturbines op of nabij bedrijventerreinen en snelwegen</i></p>	<p>Deel A</p> <p>p.2 (Voorwoord)</p>
<p>n.v.t</p>	<p>(toevoeging na: “verbetering van recreatiemogelijkheden.”)</p> <p><i>Zoveel mogelijk rekening houden met het woon -en leefklimaat van omwonenden is hierbij tegelijkertijd het uitgangspunt</i></p>	<p>p.4, par. 1.1 (Aanleiding)</p>
<p><i>In dit programma is de haalbare energieopwekking voor “grootschalige duurzame energie-installaties” geraamd op 2,2 PJ. Voor de visie energielandschap nemen we de 2,2 PJ als doelstelling. Dit is de minimale hoeveelheid duurzame energie waarvoor we ruimte geven met behulp van de visie (zie achtergronddocument).</i></p>	<p>Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door:</p> <p><i>De raming van het energieverbruik en opgaven uit het Energietransitieprogramma zijn recent geactualiseerd in de ramingen voor de regionale energiestrategie (RES).</i></p> <p><i>Er wordt nu uitgegaan van de lokale opgave zoals benoemd in de Concept RES Noordoost Brabant, waarin voor 's-Hertogenbosch 1,04 PJ aan hernieuwbaar op te wekken elektriciteit is benoemd. Dit is de bijdrage aan de regionale opgave voor opwek duurzame energie, met een planhorizon van 2030, die alleen betrekking heeft op de gebouwde omgeving. De planhorizon van de Visie is langer. Dit betekent dat het regionale bod een minimum is en dat we, gelet op de gemeentelijke doelstellingen van klimaatneutraal in 2050, waar mogelijk meer kansen willen en moeten pakken.</i></p>	<p>p.4, par 1.1 (Energie-opgave)</p>

n.v.t.	(toevoeging na “warmte-koude opslag of aquathermie.”) <i>Dit is nader beschreven in paragraaf 1.3 van deel B.</i>	p.5, par 1.1 (Reikwijdte en status)
n.v.t.	(toevoeging na “windturbine dit gecompenseerd”): <i>Tijdens de hele levensduur van een windturbine, 20 jaar, produceert deze tot 80 keer zoveel energie als er nodig is om er één te bouwen.</i>	p.13, par 3.2.2
<i>Windturbines brengen slagschaduw met zich mee en produceren geluid. Om de woonkwaliteit te borgen zijn net als voor andere ruimtelijke ontwikkelingen in de wet- en regelgeving gedetailleerde bepalingen opgenomen ten aanzien van de toegestane milieubelasting</i>	Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door: <i>Windturbines kunnen hinder geven voor omwonenden. Ze brengen slagschaduw met zich mee en produceren geluid. Ook zijn er zorgen over invloed op de gezondheid en het verdwijnen van uitzicht. Er dient daarom zoveel mogelijk rekening te worden gehouden met het woon –en leefklimaat van omwonenden. Ten aanzien van gezondheid, verwijzen we naar het uitgelicht kader.</i> <i>Om de woonkwaliteit te borgen zijn net als voor andere ruimtelijke ontwikkelingen in de wet- en regelgeving gedetailleerde bepalingen opgenomen ten aanzien van de toegestane milieubelasting. Er kunnen maatregelen worden getroffen om effecten te beperken of weg te nemen.</i> Het kopje Effect op woonkwaliteit wordt ingevoegd voor het kopje Effect op natuur	p.14, par. 3.2.2 (Effect op woonkwaliteit)
n.v.t.	Er is een aanvullende beschrijving inzake gezondheid opgenomen na paragraaf 3.2.2, op een nieuwe pagina. De beschrijving is in de bijlage opgenomen.	Nieuw p.15
<i>De ontwikkeling van een zonneveld heeft een beperkte invloed op de woonkwaliteit. Dit heeft met name te maken met het uitzicht dat hiermee mogelijk van karakter verandert.</i>	Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door: <i>De ontwikkeling van een zonneveld heeft een beperkte invloed op de woonkwaliteit. Er zijn geen specifieke milieuhindergevende aspecten. Wel kan er in sommige gevallen een verandering zijn van uitzicht.</i> Het kopje Effect op woonkwaliteit wordt ingevoegd voor het kopje Effect op natuur.	p.16, par 3.2.3 (Effect op woonkwaliteit)
n.v.t.	(toevoeging nieuwe bullet na “landschap worden toegevoegd”):	p.17, par. 3.4 (Naast duurzame

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met het woon- en leefklimaat, waaronder gezondheid, van omwonenden en dit mee te nemen in de afwegingen</i> 	energie ook ruimtelijke en maatschappelijke kwaliteit)
n.v.t.	<p>Nieuw punt 5:</p> <p><i>De ontwikkeling houdt zoveel mogelijk rekening met het woon –en leefklimaat, waaronder gezondheid, van omwonenden, brengt de consequenties hiervan in beeld, en neemt dit integraal in de afwegingen.</i></p>	p.17, par 3.5 (Uitgangspunten en strategie ontwikkeling duurzame energie)
n.v.t.	<p>Nieuw punt 6:</p> <p><i>De ontwikkeling houdt zoveel mogelijk rekening met natuurwaarden en beschermde soorten flora en fauna, waaronder de (beschermde) weidevogels en vleermuizen.</i></p>	p.17, par 3.5 (Uitgangspunten en strategie ontwikkeling duurzame energie)
	Er is een nieuwe paragraaf 3.6.1 toegevoegd, genaamd "Onderbouwingen gebiedskeuzes" – zie bijlage voor deze nieuwe paragraaf.	p.19, par. 3.6.1 (nieuw)
<p><i>Voor de grootschalige locatie geldt dat het vanwege de impact op grote afstand belangrijk is om gemeente 's-Hertogenbosch in groter verband te beschouwen. De invloed van een windpark overstijgt immers de gemeentegrenzen. Uitgangspunt voor de keuze om te clusteren is dat, zoals eerder aangegeven, (vooralsnog) vrije zichten moeten blijven bestaan en verschillende gebieden ingesloten worden door windturbines. Daarnaast zijn windparken niet in te passen in het landschap, de impact van windturbines op landschappen is te groot om dit passend te maken bij huidige landschappen die de gebieden kennen. Om deze reden kan niet landschappelijk worden bekeken in welk gebied windturbines het best passend zouden zijn. Er is daarom gekozen om de opgave, het realiseren van duurzame energie, leidend te laten zijn voor de gebiedskeuze. De ontwikkeling van een grootschalig windpark past alleen in een groot aaneengesloten open gebied. Hiervoor komen rond 's-Hertogenbosch drie gemeentegrens overstijgende locaties in aanmerking:</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>Voor de grootschalige locatie geldt dat het vanwege de impact op grote afstand belangrijk is om gemeente 's-Hertogenbosch in groter verband te beschouwen. De invloed van een windpark overstijgt immers de gemeentegrenzen.</i></p> <p><i>Er is voor gekozen om de opwek van grootschalige energie op 1 locatie te clusteren. De reden is dat, zoals eerder aangegeven, (wind)vrije zichten moeten blijven bestaan en voorkomen moet worden dat gebieden ingesloten worden door windturbines. Er zijn drie gebieden te onderscheiden voor deze keuze:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Het gebied tussen Oss en 's-Hertogenbosch</i> - <i>Het gebied rond de Bokhovense Polder, tussen 's-Hertogenbosch-West en Heusden</i> - <i>Het gebied vanaf De Brand, richting Sint-Michielsgestel, inclusief de Dungense Polder.</i> 	p.21, par. 3.6 Strategieën (Trans-formeren)

- Het gebied tussen Oss en 's-Hertogenbosch
- Het gebied rond de Bokhovense Polder, tussen 's-Hertogenbosch-West en Heusden
- Het gebied vanaf De Brand, richting Sint-Michielsgestel, inclusief de Dungense Polder.

De strategie 'transformeren' geldt voor één grootschalige locatie in het open polderlandschap en voor een paar kleinschalige locaties. Van de drie mogelijke gebieden voor een groot cluster kiest de gemeente voor het gebied tussen Oss en 's-Hertogenbosch, omdat dit het grootste open gebied is en het grootste potentieel heeft voor energieproductie². De reden dat dit gebied de grootste potentieel heeft, is niet alleen het feit dat dit gebied het grootste oppervlakte heeft, maar ook omdat hier de verbinding kan worden gemaakt met duurzame energieopwekking in de Lithse en Nulandse polder in gemeente Oss.

De redenen hiervoor zijn:

- Dit zijn de drie gebieden binnen de gemeentegrenzen die technisch geschikt zijn voor de opwek van duurzame windenergie gezien haar open en grootschalige karakter
- De drie gebieden kennen weliswaar bepaalde kwaliteiten zoals openheid en het weidevogelgebied, maar in alle drie de gevallen zijn de gebieden als geheel niet van dusdanige hoge kwaliteit dat dit dient te worden gevrijwaard. De huidige kernkwaliteiten van het landschap moeten wel als uitgangspunten worden meegenomen in de nadere uitwerking.
- Bij deze drie gebieden blijft de hinder voor omwonenden van de opwek van grootschalige windenergie relatief gezien beperkt, doordat afstand kan worden gehouden tot de woongebieden en in de gebieden zelf weinig mensen wonen. Hierbij wordt opgemerkt dat niettemin naar verwachting wel hinder voor omwonenden zal ontstaan.

De gebieden hebben alle drie eigen kwaliteiten en kenmerken, alhoewel de openheid en grootte van het gebied bij alle drie aanwezig is. Daarnaast zijn windparken niet in te passen in het landschap; de impact van windturbines op landschappen is te groot om dit passend te maken bij huidige landschappen die de gebieden kennen. Om deze reden kan ook niet landschappelijk worden bekeken in welk van de drie gebieden windturbines het best passend zouden zijn.

Er is daarom gekozen om de opgave, het realiseren van duurzame energie, leidend te laten zijn voor de gebiedskeuze. Daarom kiest de gemeente 's-Hertogenbosch nadrukkelijk voor de Rosmalense en Nulandse Polder, omdat deze polder als het grootste open gebied verreweg het beste potentieel heeft voor de energieproductie. Maar ook kan hier de verbinding worden gemaakt met duurzame

	<p>energieopwekking in de Lithse en Geffense polder in gemeente Oss. Daarnaast is deze polder het meest geschikt voor de opgave van het maken van een integraal plan.</p>	
n.v.t.	<p>(toevoeging):</p> <p><i>De Rosmalense en Nulandse polder tot aan de wijk de Grootte Wielen zijn in onderstaande kaart Transformeren geheel aangeduid voor Transformeren Zon en Wind. Dit betekent niet dat hiermee de intentie wordt uitgesproken direct naast de woonkern van De Grootte Wielen windturbines te plaatsen. Mocht het tot een project komen, dan is de nabijheid van windturbines tot de woonkern een belangrijk element in de planvorming. Er wordt bij een concreet planinitiatief uitgegaan van de geldende wettelijke regels en normen.</i></p> <p><i>De reden dat de transformatiezone zo breed is gekozen, tot aan de woonkern, heeft ermee te maken dat het gebied van de Rosmalense en Nulandse polder als geheel zal transformeren. Met de komst van windturbines verandert het gehele gebied en vragen we een gebiedsontwikkeling voor het gehele gebied. We beschouwen het daarom als één groot gebied.</i></p>	p.21, par. 3.6 Strategieën (Trans- formereren)
<p><i>Lage windturbines</i> De visie is gericht op hoge windturbines met een ashoogte van meer dan 120 meter. Relatief lage windturbines, tot maximaal 35 meter tiphoogte, zijn vanwege hun beperkte ruimtelijke impact wel in te passen in het landschap. Dit maakt kleine windturbines denkbaar in de zones 'inpassen' en 'transformeren'. Dat gaat om windturbines nabij snelwegen en maximaal één zogenaamde boerderijmolen per boerenerf. Een kanttekening is dat met een kleine windturbine een zeer beperkte hoeveelheid energie kan worden opgewekt en dat ze met de huidige subsidies van het Rijk niet financieel rendabel zijn.</p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p>Kader Visie: windturbines tot 35 meter en hoger dan 35 meter</p> <p>Ten aanzien van de hoogte van windturbines, onderscheiden we windturbines lager dan 35 meter tiphoogte, en hoger dan 35 meter tiphoogte, waarbij we als maximum uitgaan van ongeveer de huidige stand van de techniek.</p> <p>Relatief lage windturbines, tot maximaal 35 meter tiphoogte, zijn vanwege hun beperkte ruimtelijke impact wel in te passen in het landschap. Dit maakt kleine windturbines denkbaar in de zones 'inpassen' en 'transformeren'. Dit gaat om windturbines nabij snelwegen en maximaal één zogenaamde boerderijmolen per boerenerf. Buiten de normale kaders van het Handelingsperspectief (Visie deel C), vragen we hierbij extra aandacht aan het hogere schaalniveau, gelet op de mogelijke</p>	p.20, par. 3.6 Strategieën (Trans- formereren)

	<p><i>de impact op de omgeving in de bredere context, de analyse en inpassing in het landschap en de belangen van omwonenden.</i></p> <p><i>Een kanttekening is dat met een kleine windturbine een zeer beperkte hoeveelheid energie kan worden opgewekt en dat ze met de huidige subsidies van het Rijk niet financieel rendabel zijn.</i></p>	
<p><i>In lijn met het Klimaatakkoord streeft de gemeente naar evenwichtige eigendomsverdeling van duurzame productie in een gebied. Het doel is dat 50% van het eigendom van de productie terecht komt bij de lokale omgeving. Hieraan voegen we toe dat dit zodanig moet worden ingevuld dat de samenleving hiervan profiteert. Het is de bedoeling dat alle omwonenden profiteren. Dit is een belangrijke toevoeging ten opzichte van het landelijke Klimaatakkoord. Nadere uitwerking en toepassing van dit uitgangspunt geschiedt bij de uitvoering van de visie energielandschap. Voor ontwikkelingen op gronden van de gemeente is de doelstelling een zo groot mogelijk deel lokaal eigendom, met als streven 100% lokaal eigendom (zie kader pag. 23).</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>In lijn met het Klimaatakkoord streeft de gemeente naar evenwichtige verdeling van duurzame productie in een gebied. Het streven is dat 50% van het eigendom van de productie terecht komt bij de lokale omgeving. Hieraan voegen we toe dat dit zodanig moet worden ingevuld dat de omgeving hier daadwerkelijk profijt van heeft. Wat dit in kan houden is uitgewerkt in het kader op pagina 28. Het is wel denkbaar dat bepaalde projecten hier niet aan kunnen voldoen (omvang of type). Daartoe kan dan mogelijk gebruik worden gemaakt van het redelijkheidsbeginsel (paragraaf 4.3). Nadere uitwerking en toepassing van dit uitgangspunt geschiedt bij de uitvoering van de visie energielandschap. Voor ontwikkelingen op gronden die eigendom zijn van de gemeente, is de doelstelling dat een zo groot mogelijk gedeelte van de productie lokaal eigendom wordt, met als streven 100%.</i></p>	<p>p.23, par 4.2 Uitgangspunten meerwaarde voor initiatieven zon –en wind-energie</p>
<p><i>Er wordt vanuit het initiatief een nader uit te werken bijdrage afgedragen aan een omgevingsfonds.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>Er wordt vanuit het initiatief een nader uit te werken bijdrage afgedragen aan een lokaal omgevingsfonds met een onafhankelijk bestuur dat erop toeziet dat de gelden uit het fonds worden ingezet voor duurzame ruimtelijk - maatschappelijke doeleinden ten behoeve van de versterking van de omgeving.</i></p>	<p>p.23, par 4.2 Uitgangspunten meerwaarde voor initiatieven zon –en wind-energie</p>
<p><i>Grofweg zijn er drie opties voor investeringen in windturbines en zonneparken.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>Grofweg zijn er drie mogelijkheden voor investeringen in windturbines en</i></p>	<p>p.23, par 4.2 Uitgangspunten meerwaarde voor initiatieven zon</p>

	zonneparken. Mogelijkheid 1 is binnen deze visie niet het uitgangspunt.	–en wind-energie
		Deel B
<p><i>In het scenario voor 2050 is geraamd dat er minimaal 3 PJ aan duurzame energie opgewekt kan worden in de gemeente. 0,8 PJ daarvan kan door middel van zonnepanelen op de daken gerealiseerd worden. Dat betekent dat er voor minimaal 2,2 PJ duurzame energieopwekking op het grondgebied van de gemeente gevonden moet worden.</i></p> <p><i>We beschouwen de 2,2 PJ als de minimale doelstelling voor grootschalige duurzame energie-installaties, zoals zonnevelden en windparken. Minimaal, omdat het scenario ook aangeeft dat er nog een groot 'gat' zit tussen enerzijds energieverbruik en anderzijds energiebesparing en duurzame energieopwekking. Daarnaast verwachten we dat innovatie een grotere opwekking mogelijk maakt. Deze visie geeft de beleidsruimte voor initiatieven voor duurzame energie. Het biedt echter geen harde garantie dat de doelstelling hiermee behaald wordt. Voor concrete initiatieven dient telkens te worden aangetoond dat wordt voldaan aan het handelingsperspectief, zodat een ruimtelijke procedure kan worden doorlopen.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>De gemeente 's-Hertogenbosch heeft de doelstelling klimaatneutraal in 2050 uitgewerkt in het Energietransitieprogramma 2016-2020. Klimaatneutraal betekent concreet dat er in 2050 geen fossiele brandstoffen meer worden gebruikt. In het programma Duurzaam wordt hiernaar gerefereerd als 'CO2-neutraal'.</i></p> <p><i>De raming van het energieverbruik en opgaven uit het Energietransitieprogramma zijn recent geactualiseerd in de ramingen voor de regionale energiestrategie (RES).</i></p> <p><i>Er wordt nu uitgegaan van de lokale opgave zoals benoemd in de Concept RES Noordoost Brabant, waarin voor 's-Hertogenbosch 1,04 PJ aan hernieuwbaar op te wekken elektriciteit is benoemd. Dit is de bijdrage aan de regionale opgave voor opwek duurzame energie, met een planhorizon van 2030, die alleen betrekking heeft op de gebouwde omgeving. De planhorizon van de Visie is langer. Dit betekent dat het regionale bod een minimum is en dat we, gelet op de gemeentelijke doelstellingen van klimaatneutraal in 2050, waar mogelijk meer kansen willen en moeten pakken.</i></p> <p><i>Deze visie geeft de beleidsruimte voor initiatieven voor duurzame energie. Het biedt echter geen harde garantie dat de doelstelling hiermee behaald wordt. Voor concrete initiatieven dient telkens te worden aangetoond dat wordt voldaan aan het handelingsperspectief, zodat een ruimtelijke procedure kan worden doorlopen.</i></p>	<p>p.5, par 1.2 De energieopgave voor een klimaat-neutraal 's-Hertogenbosch 2050</p>
<i>Figuur</i>	De figuur wordt geschrapt.	<p>p.5, par 1.2 De energieopgave voor een klimaat-neutraal 's-Hertogenbosch 2050</p>

n.v.t.	<p>(toevoeging na “van duurzame energie”):</p> <p><i>Bijvoorbeeld biomassa levert per hectare veel minder energie op dan zonnevelden.</i></p>	p.6, par. 1.3, Welke vormen van energie-opwekking worden meegenomen in de visie?
n.v.t.	<p>(toevoeging na “Energietransitieprogramma 2016-2020”.):</p> <p><i>De omschakeling naar een duurzame energievoorziening bestaat globaal uit vier opgaven: energie besparen, duurzame energie opwekken, energie opslag en aanpassen van het energienetwerk. De Visie energielandschap is een ruimtelijk kader en gaat in op de ruimtelijke keuzes voor het opwekken van duurzame energie. De andere drie opgaven komen terug in het Energietransitieprogramma 2016-2020 of worden op projectniveau uitgewerkt.</i></p> <p><i>Indien er in de (nabije) toekomst andere vormen van duurzame energieopwekking worden ontwikkeld, dan zullen alle mogelijkheden opnieuw worden beschouwd. Op dit moment kan daar niet op worden geanticipeerd. En nu niets doen is gelet op de forse opgave geen optie. Als gemeente moeten en dat spreken we ook uit in de Visie de verantwoordelijkheid daarvoor nemen</i></p> <p><i>De genoemde focus, betekent niet dat andere vormen van energieopwek nu in het geheel worden genegeerd.</i></p> <p><i>Vergisting van reststromen gebeurt onder meer al bij de Rioolwaterzuivering. Aardwarmte is in 's-Hertogenbosch niet mogelijk gezien de ongeschiktheid van de ondergrond. Warmte-koude opslag kan wel en wordt volop toegepast in de gebouwde omgeving. Warmtekrachtkoppeling (WKK) kan in de industrie worden toegepast, als er grote warmtebehoefte is. WKK is alleen duurzaam als er groen gas wordt ingezet in plaats van aardgas.</i></p>	p.6, par. 1.3, Welke vormen van energie-opwekking worden meegenomen in de visie?
n.v.t.	<p>(toevoeging nieuwe paragraaf Belangenafweging):</p> <p>Belangenafweging</p> <p><i>In lijn met onze publieke verantwoordelijkheid, dienen wij het algemene gemeentelijke belang te dienen.</i></p>	p.7, par 1.5 Maatschappelijke tendens en de rol van de overheid

	<p><i>Dat betekent in ieder geval het behartigen en meewegen van de belangen van omwonenden, bedrijven, flora en fauna, ruimtelijke ordening en infrastructuur. We willen met deze visie bereiken dat we aan de hand van een integrale aanpak en ruimtelijke visie al deze belangen verenigen in toekomstige wind- en zonneprojecten. Daarom hebben we in de visie de maatschappelijke meerwaarde en ruimtelijke kwaliteit als belangrijke uitgangspunten opgenomen en de eis om elk project integraal te benaderen met vroegtijdige omgevingsparticipatie als voorwaarde.</i></p> <p><i>De Visie vormt het kader voor besluiten die windparken en zonnevelden mogelijk maken. Die zijn noodzakelijk om aan een belangrijk deel van de opgave voor de opwekking van duurzame energie te voldoen, conform de afspraken in de regionale energie strategie. En door duurzame energie op te wekken wordt een bijdrage geleverd aan de doelstelling om in 2050 als gemeente klimaatneutraal te zijn. Dit is in het algemeen belang van alle inwoners van Den Bosch en heel Nederland. Immers, vaststaat dat het klimaat in negatieve zin snel verandert en dat er, willen we ook in de toekomst een aanvaardbaar woon- en leefklimaat hebben voor onszelf en onze kinderen, drastische maatregelen noodzakelijk zijn. Als gemeente moeten wij ook bijdragen aan het verlagen van de CO2-uitstoot, dat verplicht enerzijds het nationaal klimaatakkoord ons, maar ook gezien het algemeen belang om verdere opwarming van de aarde te voorkomen.</i></p>	
n.v.t.	<p>(toevoeging na “creëren van meerwaarde”):</p> <p><i>Kleine delen van sommige plassen zijn onderdeel het Natuur Netwerk Brabant (NNB), bijvoorbeeld Engelermeer, of grenzen hier aan. Deze NNB-gebieden zijn in beginsel ongeschikt voor de inpassing van zonne-energie.</i></p>	p.18, 4,1 (Zandwin)-plassen
n.v.t	<p>(Toevoeging nieuwe bullet na “van een paddenpoel”):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Rekening houden met en/of versterking van de cultuurhistorische waarden</i> 	p.20, 4.5 Hooge Heide

n.v.t.	(Toevoeging nieuwe alinea na invoeging bovenstaande bullet:) <i>Onderdeel van het gebied vormt het Sprokkelbosch. Een deel hiervan is aangewezen als gemeentelijk archeologisch monument. Bij de planvorming van een ontwikkeling dient in de belangenafweging specifiek rekening te worden gehouden met de bescherming van dit archeologisch monument.</i>	p.20, 4.5 Hooge Heide
n.v.t.	(Toevoeging nieuwe bullet na “van de moerasachtige delta.”:) • <i>Rekening houden met en/of versterking van de cultuurhistorische waarden</i>	p.20, 4.6 Dungense polder
		Deel C
n.v.t.	(Toevoeging, een nieuwe kopje na “vanuit wet- en regelgeving”.) Innovaties <i>Innovaties zijn wenselijk om de klimaatdoelstelling effectiever of sneller te halen. Innovaties kunnen op vele vlakken aan de orde zijn. Een duidelijke regie hierop voeren is daarom lastig, maar worden zeer toegejuicht. Het is daarom zaak om bij de planvorming te beschouwen in hoeverre innovaties mogelijk zijn.</i>	p.5, par 2.2. Handelingsperspectief (Stap 1)
n.v.t.	(Toevoeging, een nieuwe kopje na nieuwe alinea innovaties): Houd zoveel mogelijk rekening met woon –en leefklimaat inwoners <i>We vragen om bij een planontwikkeling het woon –en leefklimaat als uitgangspunt aan de voorkant van het proces mee te nemen. Dit kan leiden tot een beter plan en met meer draagvlak. Het kan ook betekenen dat hierin maatregelen of keuzes worden gemaakt die verdergaan dat de wettelijke norm</i>	p.5, par 2.2. Handelingsperspectief (Stap 1)
n.v.t.	(toevoeging na “schaalniveau in beeld”.): <i>Hierbij gaat het ook om effecten buiten de gemeentegrenzen, indien relevant.</i>	p.5, par 2.2. Handelingsperspectief (Stap 1)
<i>De ‘omgeving’ betreft niet alleen de betrokken grondeigenaren en de omwonenden, maar ook organisaties zoals het waterschap, Rijkswaterstaat of stakeholders op het gebied van natuur en landschap.</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>De ‘omgeving’ betreft niet alleen de betrokken grondeigenaren en de omwonenden, maar ook (indien relevant) omliggende gemeenten en organisaties</i>	p.5, par 2.2. Handelingsperspectief (Stap 2)

	zoals het waterschap, Rijkswaterstaat of stakeholders op het gebied van natuur en landschap. Als het gaat om omwonenden, betreft dit, indien relevant, niet alleen belanghebbende omwonenden van de gemeente 's-Hertogenbosch maar ook van omliggende gemeenten.	
n.v.t.	(toevoeging nieuwe bullet na “en ruimtelijke kenmerken”): <ul style="list-style-type: none"> • <i>Breng hierbij in beeld welke belangen in het gebied spelen en wat de visuele impact is op deze belangen. Maak op basis daarvan de afweging voor de planvorming.</i> 	p.5, par 2.2. Handelingsperspectief (Stap 3, Ruimtelijke Uitgangspunten windturbines)
n.v.t.	(toevoeging na “grotere ecologisch netwerk”): <ul style="list-style-type: none"> • <i>Pas zoveel mogelijk meervoudig ruimtegebruik toe in het ontwerp</i> 	p.5, par 2.2. Handelingsperspectief (Stap 3, Ruimtelijke Uitgangspunten zonnevelden)
<i>De zonnevelden moeten ruimtelijk worden ingepast. Uitgangspunt hierbij is dat dit plaatsvindt door afschermende beplanting.</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <p><i>De zonnevelden moeten ruimtelijk worden ingepast. Een mogelijkheid is om hierbij afschermende beplanting toe te passen.</i></p>	p.5, par 2.2. Handelingsperspectief (Stap 3, Ruimtelijke uitgangspunten zonnevelden)
n.v.t	(Toevoeging van nieuwe Stap 6): <p>Stap 6 Evaluatie en bijsturing <i>Daar waar bij een plan fasering mogelijk is, dient per fase geëvalueerd en gemonitord te worden, om zo ervaring op te doen en te leren van het proces.</i></p>	p.5, par 2.2. Handelingsperspectief

Lijst van ambtshalve wijzigingen

Tekst ontwerp Visie	Tekst vast te stellen Visie energielandschap	Pagina / paragraaf
		Deel A
<i>Ontwerp Visie energielandschap</i>	Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door: <i>Visie Energielandschap (Deel A)</i>	Voorblad
n.v.t.	(toevoeging na “stelt zichzelf daarbij”): “de”	p.4, par. 1.1 (Aanleiding)
n.v.t.	(toevoeging na “door de Minister”): <i>Dit is vervolgens opgevolgd met een kamerbrief van 23 augustus 2019, ‘Beantwoording moties Dik-Faber over een zonneladder als nationaal afwegingskader bij inpassing van zonne-energie’. De Visie sluit hier bij aan.</i> <i>De ontwerpvisie heeft eind 2019 ter inzage gelegen. Dit heeft geleid tot een aantal aanpassingen, die in dit stuk zijn verwerkt.</i>	p.4, par 1.1 (Aanleiding)
<i>In dit programma is de haalbare energieopwekking voor “grootschalige duurzame energie-installaties” geraamd op 2,2 PJ. Voor de visie energielandschap nemen we de 2,2 PJ als doelstelling. Dit is de minimale hoeveelheid duurzame energie waarvoor we ruimte geven met behulp van de visie (zie achtergronddocument).</i>	Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door: <i>De raming van het energieverbruik en opgaven uit het Energietransitieprogramma zijn recent geactualiseerd in de ramingen voor de regionale energiestrategie (RES).</i> <i>Er wordt nu uitgegaan van de lokale opgave zoals benoemd in de Concept RES Noordoost Brabant, waarin voor ‘s-Hertogenbosch 1,04 PJ aan hernieuwbaar op te wekken elektriciteit is benoemd. Dit is de bijdrage aan de regionale opgave voor opwek duurzame energie, met een planhorizon van 2030, die alleen betrekking heeft op de gebouwde omgeving. De planhorizon van de Visie is langer. Dit betekent dat het regionale bod een minimum is en dat we, gelet op de gemeentelijke doelstellingen van klimaatneutraal in 2050, waar mogelijk meer kansen willen en moeten pakken.</i>	p.4, par 1.1 (Energie-opgave)
<i>De energieopgave is ook een ruimtelijke opgave doordat ruimtelijke keuzes gemaakt moeten worden waar en hoe de opwek van</i>	Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door:	p.5, par 1.1 (De ruimtelijke opgave voor

<p><i>minimaal 2,2 PJ in de gemeente 's-Hertogenbosch landt.</i></p>	<p><i>De energieopgave is ook een ruimtelijke opgave doordat ruimtelijke keuzes gemaakt moeten worden waar en hoe de opwek van duurzame energie in de gemeente 's-Hertogenbosch landt.</i></p>	<p>duurzame energie-opwekking)</p>
<p><i>5. Ontwerp visie energielandschap</i> <i>De ontwerp visie energielandschap is dankzij de verzamelde input uit bovenstaand proces opgesteld. Het proces is niet afgerond, maar komt wel in een volgende fase. Deze fase betreft de terinzagelegging in het kader van de formele inspraakprocedure. In deze fase kan een ieder gedurende vier weken reageren op de ontwerp visie met een zienswijze. Om de inhoud van de visie zo goed mogelijk te delen en uit te leggen, wordt 19 november 2019 een inspraakavond gehouden.</i></p>	<p>Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door:</p> <p><i>4. Inspraakfase</i> <i>Op grond van de verzamelde input uit bovenstaand proces is de visie energielandschap ter inzage gelegd (ontwerpvisie).</i> <i>De ontwerpvisie heeft vanaf 4 november 2019 tot en met 2 december 2019 gedurende vier weken ter inzage gelegen op grond van de Inspraakverordening. In deze fase kon een ieder gedurende de termijn reageren op de ontwerpvisie met een zienswijze. In dat kader is op 19 november 2019 een inspraakavond gehouden. Gedurende de termijn is een groot aantal zienswijzen ontvangen. In de zienswijzennota is beschreven hoe hier mee is omgegaan.</i></p>	<p>p.7, par 1.2 (Ontwerp visie energielandschap)</p>
<p><i>6. Vaststelling in de gemeenteraad</i> <i>Na afloop van de inspraaktermijn, zal de gemeente alle reacties zorgvuldig beschouwen, afwegen en zo nodig de visie daarop aanpassen. Op basis daarvan, wordt de definitieve visie energielandschap ter vaststelling voorgelegd aan de gemeenteraad. Deze planning is om dit in het eerste kwartaal 2020 te doen.</i></p>	<p>Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door:</p> <p><i>5. Vaststelling in de gemeenteraad</i> <i>De gemeente heeft de zienswijzen zorgvuldig beschouwd, afgewogen en op onderdelen de visie aangevuld/aangepast. Op basis daarvan wordt deze definitieve visie energielandschap op 7 juli 2020 ter vaststelling voorgelegd aan de gemeenteraad.</i></p> <p>De alinea Participatie op projectniveau wordt verplaatst na de alinea "Vaststelling in de gemeenteraad" en wordt kopje 6.</p>	<p>p.7, par. 1.2 (Vaststelling in de gemeenteraad)</p>
<p><i>Om de beoogde 2,2 PJ aan duurzame energie met uitsluitend windturbines te realiseren vergt dat ca. 50 turbines met een tiphoogte van 250 meter of 60 turbines met hoogte van 200 meter</i></p>	<p>Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door:</p> <p><i>Bijvoorbeeld, 1 PJ aan duurzame energie realiseren met uitsluitend windturbines, vergt circa 23 turbines met een tiphoogte van 250 meter of 33 turbines met een hoogte van 200 meter.</i></p>	<p>p.13, par. 3.2.2 (Effect van de hoogte)</p>
<p><i>Zonne-energie wordt bij voorkeur ontwikkeld op (zandwin)plassen en op en rondom snelwegen. Voor de overige gebieden, anders dan bedoeld onder punt 4, bieden we ook mogelijkheden voor zonne-energie.</i></p>	<p>Tekst uit de ontwerp Visie wordt vervangen door:</p> <p><i>Zonne-energie wordt bij voorkeur ontwikkeld op (zandwin)plassen en op en rondom snelwegen. Voor de overige gebieden, anders dan bedoeld onder punt</i></p>	<p>p.17, par 3.5 (Uitgangspunten en strategie ontwikkeling duurzame energie)</p>

	<i>7, bieden we ook mogelijkheden voor zonne-energie.</i>	
n.v.t.	(toevoeging na “van het handelingsperspectief.”) <i>mits deze voldoende gemotiveerd en onderbouwd worden.</i>	p.17, par 3.5 (Uitgangspunten en strategie ontwikkeling duurzame energie)
Kaart Vrijwaren	Kaart is beperkt aangepast (zie bijlage): <ul style="list-style-type: none"> • Kleine aanpassing op zone nabij Treurenburg • Aanpassing conform juiste gemeentegrens 	p.19 Kaart vrijwaren
<i>Vrijwaren impliceert dat hier geen ruimte is voor eigenstandige energie-initiatieven</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>Vrijwaren impliceert dat hier geen ruimte is voor zelfstandige energie-initiatieven</i>	p.19, par. 3.6 Strategieën (Vrijwaren)
Kaart Inpassen	Kaart is beperkt aangepast (zie bijlage): <ul style="list-style-type: none"> • Aanpassing conform juiste gemeentegrens 	p. 20 Kaart Inpassen
<i>de omvang passend is bij de maat en schaal van het landschap;</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>passend is bij de maat en schaal van het landschap;</i>	p.20, par. 3.6 Strategieën (Inpassen)
<i>naast de opwekking van duurzame energie, ook een strategie en uitvoeringsprogramma maakt</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>behalve duurzame energie opwekt, ook voorzien is van een strategie en uitvoeringsprogramma</i>	p.20, par. 3.6 Strategieën (Inpassen)
Kaart Transformeren	Kaart is beperkt aangepast (zie bijlage): <ul style="list-style-type: none"> • Aanpassing conform juiste gemeentegrens 	p. 21 Kaart Transformeren
<i>In het handelingsperspectief zijn de algemene uitgangspunten uit de visie overgenomen, die zijn beschreven voorafgaand aan de stappen 1 en 2 van het perspectief (analyse en participatie).</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>In het handelingsperspectief (Deel C: Uitvoeringsprogramma, paragraaf 2.2) zijn de algemene uitgangspunten uit de visie overgenomen. Dit is beschreven in de inleiding en in de stappen 1 (analyse) en 2 (participatie) van het handelingsperspectief.</i>	p.22, par. 3.7 Nadere planvormings-uitgangspunten
<i>De verdere, concrete ruimtelijke en ontwerputgangspunten voor de ontwikkeling</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:	p.22, par. 3.7 Nadere

<p>van een zonneveld en/of windpark zijn te vinden in het handelingsperspectief (Deel C: Uitvoerings-programma), en maken daarmee integraal onderdeel uit van de visie. Hetzelfde geldt voor het concreet en inzichtelijk maken van de ruimtelijke meerwaarde (stap 4) en maatschappelijke meerwaarde (stap 5).</p>	<p>De verdere, concrete ruimtelijke en ontwerpuitgangspunten voor de ontwikkeling van een zonneveld en/of windpark zijn te vinden in stap 3 van het handelingsperspectief, en maken daarmee integraal onderdeel uit van de visie. Hetzelfde geldt voor het concreet en inzichtelijk maken van de ruimtelijke kwaliteit (stap 4) en maatschappelijke meerwaarde (stap 5).</p>	<p>planvormings- uitgangspunten</p>
<p>(conform de Verordening Ruimte dan wel de interim Omgevingsverordening die binnenkort in werking treedt).</p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: conform de interim Omgevingsverordening</p>	<p>p.23, par 4.2 Uitgangspunten meerwaarde voor initiatieven zon –en wind-energie</p>
<p>Voetnoot: Met name artikel 6.18-6.19 en 7.19-7.20 . Ook in de interim omgevingsverordening die nog in voorbereiding is, worden eisen gesteld</p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: conform artikelen 3.8, 3.37, lid 1, onder c en 3.41, lid 2 Interim Omgevingsverordening</p>	<p>p.23, par 4.2 Uitgangspunten meerwaarde voor initiatieven zon –en wind-energie</p>
<p>n.v.t.</p>	<p>Punt 2 en 3 worden samengevoegd</p>	<p>p.23, par 4.2 Uitgangspunten meerwaarde voor initiatieven zon –en wind-energie</p>
	<p>(Toevoeging voetnoot na “als streven 100%”): Een uitzondering op het streven naar 50% lokaal eigendom geldt voor energieopwekking op eigen grond, ten behoeve van de eigen bedrijfsvoering. In die situatie geldt dit streven niet.</p>	<p>p.23, par 4.2 Uitgangspunten meerwaarde voor initiatieven zon –en wind-energie</p>
<p>Het werkt als volgt: Het energiefonds Brabant (de provincie) leent geld tegen heel lage rente aan een stichting; deze stichting investeert het geld in windturbines, de stichting ontvangt rendement op de investering, de stichting betaalt daaruit rente aan het Energiefonds (de provincie), en het verschil tussen het rendement op de investering en de te betalen rente is feitelijk de winst voor de stichting die geïnvesteerd kan worden in maatschappelijke doelen.</p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: Het Energiefonds Brabant investeert en begeleidt de projectontwikkeling en de realisatie van de windturbines namens een lokaal verankerde stichting; als de windturbines draaien, verkoopt het Energiefonds Brabant haar belang aan burgers en bedrijven in de omgeving. Het Energiefonds Brabant stort de opbrengst in een fonds dat door de lokaal verankerde stichting beheerd wordt. Dit fonds is</p>	<p>p.23, par 4.2 Uitgangspunten meerwaarde voor initiatieven zon –en wind-energie</p>

	<i>beschikbaar voor investeringen in lokale duurzaamheidsinitiatieven.</i>	
<i>Optie 3 heeft nadrukkelijk de voorkeur, omdat in die optie de hele omgeving profiteert. Hiervoor is dus kapitaal nodig van de overheid. Orde grootte gaat het bij 50% lokaal eigendom om € 2,5 tot €5 ton per windturbine, en bij 100% lokaal eigendom om €5 ton tot €1 miljoen per windturbine (uitgaande van 10% tot 20% eigen vermogen).</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt geschrapt.	p.23, par 4.2 Uitgangspunten meerwaarde voor initiatieven zon –en wind-energie
		Deel B
<i>Ontwerp achtergronddocument Visie energielandschap</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>Achtergronddocument Visie energielandschap (Deel B)</i>	Voorblad
<i>Door de aanscherping moet in 2020 18% reductie dan in 1990 gerealiseerd zijn.</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>Door de aanscherping moet in 2020 18% reductie gerealiseerd zijn ten opzichte van 1990.</i>	p.4, par. 1.1 Wereldwijde klimaatverandering (VN)
<i>in 2018 gewerkt aan een ontwerp klimaatakkoord dat op 21 december 2018 aangeboden is het kabinet.</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>gewerkt aan een klimaatakkoord, dat op 28 juni 2019 is gepresenteerd door het kabinet.</i>	p.4, par. 1.1 Wereldwijde klimaatverandering (Nederland)
<i>In het scenario voor 2050 is geraamd dat er minimaal 3 PJ aan duurzame energie opgewekt kan worden in de gemeente. 0,8 PJ daarvan kan door middel van zonnepanelen op de daken gerealiseerd worden. Dat betekent dat er voor minimaal 2,2 PJ duurzame energieopwekking op het grondgebied van de gemeente gevonden moet worden. We beschouwen de 2,2 PJ als de minimale doelstelling voor grootschalige duurzame energie-installaties, zoals zonnenvelden en windparken. Minimaal, omdat het scenario ook aangeeft dat er nog een groot 'gat' zit tussen enerzijds energieverbruik en anderzijds energiebesparing en duurzame energieopwekking. Daarnaast verwachten we dat innovatie een grotere opwekking mogelijk maakt. Deze visie geeft de beleidsruimte voor initiatieven voor duurzame energie. Het biedt echter geen harde garantie dat de doelstelling hiermee</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>De gemeente 's-Hertogenbosch heeft de doelstelling klimaatneutraal in 2050 uitgewerkt in het Energietransitieprogramma 2016-2020. Klimaatneutraal betekent concreet dat er in 2050 geen fossiele brandstoffen meer worden gebruikt. In het programma Duurzaam wordt hiernaar gerefereerd als 'CO2-neutraal'. De raming van het energieverbruik en opgaven uit het Energietransitieprogramma zijn recent geactualiseerd in de ramingen voor de regionale energiestrategie (RES). Er wordt nu uitgegaan van de lokale opgave zoals benoemd in de Concept RES Noordoost Brabant, waarin voor 's-Hertogenbosch 1,04 PJ aan hernieuwbaar</i>	p.5, par 1.2 De energieopgave voor een klimaatneutraal 's-Hertogenbosch 2050

<p><i>behaald wordt. Voor concrete initiatieven dient telkens te worden aangetoond dat wordt voldaan aan het handelingsperspectief, zodat een ruimtelijke procedure kan worden doorlopen.</i></p>	<p><i>op te wekken elektriciteit is benoemd. Dit is de bijdrage aan de regionale opgave voor opwek duurzame energie, met een planhorizon van 2030, die alleen betrekking heeft op de gebouwde omgeving. De planhorizon van de Visie is langer. Dit betekent dat het regionale bod een minimum is en dat we, gelet op de gemeentelijke doelstellingen van klimaatneutraal in 2050, waar mogelijk meer kansen willen en moeten pakken.</i></p> <p><i>Deze visie geeft de beleidsruimte voor initiatieven voor duurzame energie. Het biedt echter geen harde garantie dat de doelstelling hiermee behaald wordt. Voor concrete initiatieven dient telkens te worden aangetoond dat wordt voldaan aan het handelingsperspectief, zodat een ruimtelijke procedure kan worden doorlopen.</i></p>	
<p><i>Figuur</i></p>	<p>De figuur wordt geschrapt.</p>	<p>p.5, par 1.2 De energieopgave voor een klimaat-neutraal 's-Hertogenbosch 2050</p>
<p><i>De wijze waarop overheidspartijen sturen in de energieproductie staan hieronder beschreven.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>De manieren waarop overheidspartijen sturen in de energieproductie staan hieronder beschreven.</i></p>	<p>p.7, par 1.5 Maatschappelijke tendens en de rol van de overheid</p>
<p><i>n.v.t</i></p>	<p>(toevoeging na "van de Visie")</p> <p><i>(Deel A)</i></p>	<p>p.7, par 1.5 Maatschappelijke tendens en de rol van de overheid</p>
<p><i>Naast het formuleren van energiedoelstellingen, kent het Rijk tevens een stimuleringsbeleid om initiatieven voor grootschalige duurzame financieel mogelijk te maken.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>Naast het formuleren van energiedoelstellingen, kent het Rijk tevens een stimuleringsbeleid om initiatieven voor grootschalige duurzame energie financieel mogelijk te maken.</i></p>	<p>p.9, par. 2.1 Rijksbeleid</p>
<p><i>Op perceelsniveau: indien een grondeigenaar of initiatiefnemer zich meldt, dient hij de treden 1 t/m 3 te doorlopen voor zijn eigen perceel / gebied.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>Op perceelsniveau: indien een grondeigenaar of initiatiefnemer zich meldt, dient hij de treden 1 t/m 3 van de ladder te</i></p>	<p>p.9, par. 2.1 Rijksbeleid</p>

	<p>doorlopen, bezien vanuit het perspectief van zijn eigen perceel</p>	
<p><i>Verordening Ruimte</i> <i>De provincie Noord-Brabant heeft in haar Verordening Ruimte regels voor windenergie opgesteld die gelden voor haar grondgebied. Indien aan deze voorwaarden wordt voldaan, kunnen windturbine-projecten in ieder geval op basis van provinciaal beleid gerealiseerd worden.</i></p> <p><i>Voor het buitengebied zijn voor windturbines regels gesteld in artikel 6.18 en 7.19. Belangrijke onderdelen hierin zijn dat windturbines altijd geclusterd moeten worden aangelegd (minimaal 3 turbines). Ook dient de ontwikkeling, indien de turbines niet aansluitend aan een bedrijventerrein worden gesitueerd, een maatschappelijke meerwaarde te geven, dient de ontwikkeling plaats te vinden in een landschap dat daar qua schaal en maat geschikt voor is en dient deze inpasbaar te zijn in de omgeving.</i></p> <p><i>Voor zonnevelden in het buitengebied zijn in de verordening ook regels gesteld in artikel 6.19 en 7.20. Zonnevelden die groter zijn dan 5.000 m2, dienen een maatschappelijke meerwaarde te geven en inpasbaar te zijn in de omgeving. Daarnaast dient uit een gemeentelijke visie te blijken op welke locaties binnen de gemeente zonnevelden denkbaar zijn gelet op aspecten van zorgvuldig ruimtegebruik en ruimtelijke kwaliteit. Ook dient uit die visie te blijken dat deze locaties nodig zijn voor het voldoen aan de doelstellingen voor het opwekken van duurzame energie.</i></p> <p><i>De zonnevelden kunnen uitsluitend met een omgevingsvergunning worden verleend. De provincie gaat uit van het instrumentarium van tijdelijke vergunningen (ook in de interim omgevingsverordening die verderop in deze paragraaf wordt beschreven)</i></p> <p><i>Zonnevelden tot 5.000 m2 kunnen worden toegestaan onder de regels van artikel 6.10 en 7.10 van de Verordening. De genoemde provinciale regels sluiten zeer goed aan op de aanpak en uitgangspunten van deze visie. Daarnaast zijn in de Verordening Ruimte kaarten opgenomen die beperkend kunnen zijn of juist kansen kunnen geven voor de ontwikkeling van initiatieven voor duurzame energie. Specifiek gaat dit om de thema's natuur, cultuurhistorie en water. Grote delen van het buitengebied van 's-Hertogenbosch zijn aangeduid als cultuurhistorisch vlak, wat inhoudt dat</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>Interim Omgevingsverordening</i> <i>Eind 2019 is de interim omgevingsverordening vastgesteld, als opmaat naar de Omgevingswet. De regelingen uit de verordening ruimte zijn hierin grotendeels in tact gebleven. Er is een aantal wijzigingen doorgevoerd ten opzichte van de voormalige verordening Ruimte.</i></p> <p><i>In de verordening zijn regels voor windenergie opgesteld die gelden voor het provinciale grondgebied. Indien aan deze voorwaarden wordt voldaan, kunnen windturbine-projecten in ieder geval op basis van provinciaal beleid gerealiseerd worden.</i></p> <p><i>Voor het buitengebied zijn voor windturbines regels gesteld in artikel 3.37. Onderdelen hierin zijn dat windturbines altijd geclusterd moeten worden aangelegd (minimaal 3 turbines). Ook dient de ontwikkeling een maatschappelijke meerwaarde te geven en dienen de windturbines inpasbaar te zijn in de omgeving. Tot slot moet op regionaal niveau worden afgestemd met gemeenten en netwerkbeheerder, in het kader van de integraliteit. De windturbines kunnen alleen mogelijk worden gemaakt met een omgevingsvergunning. De provincie gaat daarbij uit van het instrumentarium van tijdelijke vergunningen.</i></p> <p><i>In het stedelijk gebied, of gebied verstedelijking afweegbaar, gelden ook de eisen van minimaal 3 geclusterde turbines en inpasbaarheid in de omgeving. Tot slot moet verzekerd zijn dat de turbines gesloopt worden na het daadwerkelijke gebruik.</i></p> <p><i>Voor zonnevelden in het buitengebied zijn in de verordening ook regels gesteld in artikel 3.41. Zonnevelden dienen een maatschappelijke meerwaarde te geven en inpasbaar te zijn in de omgeving. Uit onderzoek moet blijken dat de capaciteit voor het opwekken van duurzame energie</i></p>	<p>p.9-10, par 2.2 Provinciaal beleid</p>

ontwikkelingen in die gebieden ook moeten zijn gericht op behoud, herstel of de duurzame ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden en kenmerken van de onderscheiden gebieden. Ten aanzien van water zijn delen van het buitengebied mede bedoeld voor waterberging, en ook zijn sommige delen onderdeel van het grondwaterbeschermingsgebied. Tot slot zijn veel van de in de voorliggende visie onderscheiden gebieden binnen de gemeente onderdeel van de Groenblauwe mantel. Dit houdt in dat ontwikkelingen in die gebieden, ook moeten strekken tot behoud, herstel of duurzame ontwikkeling van het watersysteem en de ecologische en landschappelijke waarden en kenmerken van de onderscheiden gebieden. Daarnaast zijn delen van deze gebieden ook onderdeel van het Natuurnetwerk Brabant. Deze uitgangspunten zijn mede sturend geweest voor het visiekader van de voorliggende visie.

Kwaliteitsverbetering landschap
In de Verordening Ruimte van Provincie Noord Brabant, artikel 3.2 “Kwaliteitsverbetering van het landschap”, is bij ruimtelijke ontwikkelingen in het buitengebied tevens een kwaliteitsverbetering van het landschap nodig. Initiatieven voor duurzame energie dienen deze landschapsverbetering in het plan op te nemen of financieel te compenseren in een nader in te richten landschapsfonds. De gemeente treedt hierover in overleg met de provincie.

Bovenstaande voorwaarden vormen tevens uitgangspunt voor initiatieven duurzame energie in het buitengebied.

Interim omgevingsverordening
De provincie werkt momenteel aan de interim omgevingsverordening, als opmaat naar de Omgevingswet. Deze wordt naar verwachting in 2019 nog van kracht. De bovenstaande regelingen blijven hierin grotendeels in tact. Er wordt in deze nieuwe verordening een aantal wijzigingen doorgevoerd ten opzichte van de huidige verordening. Specifiek wordt voor zonneparken in landelijk gebied een eis toegevoegd dat uit onderzoek moet blijken dat de capaciteit voor het opwekken van duurzame energie in bestaand stedelijk gebied, op bestaande bouwpercelen en rekening houdend met ontwikkelingsmogelijkheden van windenergie

in stedelijk gebied en op bestaande bouwpercelen, en rekening houdend met de ontwikkelingsmogelijkheden van windenergie, onvoldoende is. Ook moet de vestiging passen in het onderzoek naar geschikte locaties voor zelfstandige opstellingen van zonnepanelen, gelet op zorgvuldig ruimtegebruik en omgevingskwaliteit. Tot slot moet ook op regionaal niveau worden afgestemd met gemeenten en netwerkbeheerder, in het kader van de integraliteit.

De zonnevelden kunnen alleen mogelijk worden gemaakt met een omgevingsvergunning. De provincie gaat daarbij uit van het instrumentarium van tijdelijke vergunningen.

Bij ruimtelijke ontwikkelingen in het buitengebied is tevens een kwaliteitsverbetering van het landschap nodig zoals bepaald in artikel 3.9. Initiatieven voor duurzame energie dienen deze landschapsverbetering in het plan op te nemen of financieel te compenseren in een nader in te richten landschapsfonds. De gemeente treedt hierover in overleg met de provincie. Daarnaast moet worden voldaan aan het vereiste van meerwaardecreatie zoals genoemd in artikel 3.8. Dit omvat een evenwichtige benadering van de economische, ecologische en sociale aspecten die in een gebied en bij een ontwikkeling zijn betrokken: (a) mogelijkheid om opgaven en ontwikkelingen te combineren waardoor er meerwaarde ontstaat. (b) de bijdrage van een ontwikkeling aan andere opgaven en belangen dan die rechtstreeks met de ontwikkeling gemoeid zijn.

De van toepassing zijnde provinciale regels sluiten goed aan op de aanpak en uitgangspunten van deze visie. Daarnaast zijn in de Interim omgevingsverordening kaarten opgenomen die beperkend kunnen zijn of juist kansen kunnen geven voor de ontwikkeling van initiatieven voor duurzame energie. Specifiek gaat dit om de thema's natuur, cultuurhistorie en water. Delen van het buitengebied van 's-Hertogenbosch zijn aangeduid als cultuurhistorisch vlak, wat inhoudt dat

<p><i>onvoldoende is. Ook wordt een tweede eis toegevoegd dat de ontwikkeling van het zonnepark op regionaal niveau is afgestemd met omliggende gemeenten en de netwerkbeheerder. Verder is nu ook in het algemeen, dus niet alleen voor duurzame energie, de eis van meerwaardecreatie gesteld voor ruimtelijke ontwikkelingen. Meerwaardecreatie omvat een evenwichtige benadering van de economische, ecologische en sociale aspecten die in een gebied en bij een ontwikkeling zijn betrokken. Een en ander is goed in lijn met de uitgangspunten van de voorliggende visie.</i></p>	<p><i>ontwikkelingen in die gebieden ook moeten zijn gericht op behoud, herstel of de duurzame ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden en kenmerken van de onderscheiden gebieden. Ten aanzien van water zijn delen van het buitengebied mede bedoeld voor waterberging, en ook zijn sommige delen onderdeel van het grondwaterbeschermingsgebied. Ook zijn gebieden aangewezen als Natuur Netwerk Brabant, waarin wordt gestreefd naar het behoud, herstel of duurzame ontwikkeling van de ecologische en landschappelijke waarden en kenmerken van die gebieden. Deze uitgangspunten zijn mede sturend geweest voor het visiekader van de voorliggende visie.</i></p>	
<p>n.v.t.</p>	<p>(toevoeging na “van de RES.”):</p> <p><i>De planning is dat de Concept RES Noordoost Brabant direct na de vaststelling van deze visie wordt vastgesteld door de gemeenteraad</i></p>	<p>p.10, par 2.4 Beleid in ontwikkeling, Relatie visie energie-landschap – Regionale Energie Strategie</p>
<p>n.v.t.</p>	<p>(toevoeging na “van de RES.”):</p> <p><i>onder de noemer Duurzame Polder.</i></p>	<p>p.10, par 2.4 Beleid in ontwikkeling, Relatie visie energie-landschap – Duurzame polder</p>
<p><i>Er zijn op het gebied van duurzaamheid en energie tot op heden drie belangrijke visies.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>Er zijn op het gebied van duurzaamheid en energie tot op heden drie belangrijke beleidsstukken.</i></p>	<p>p.11, par 2.5 Gemeentelijk beleid, Energie c.q. duurzaamheidsvisies</p>
<p><i>Daarbij kan worden gedacht aan de ontwikkeling van een robuuste erfbeplanting waardoor de boerderijen zich ruimtelijk als groene eilanden in de polder manifesteren, aan een verbeterde recreatieve toegankelijkheid en / of een versterking van het natuurnetwerk.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>De eventuele ontwikkeling van het zonneveld moet integraal worden benaderd, waarbij bijvoorbeeld kan worden gedacht aan:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>De ontwikkeling van een robuuste erfbeplanting waardoor de boerderijen zich ruimtelijk als groene eilanden in de</i> 	<p>p.19, 4.3 Bokhovense polder</p>

	<p><i>polder manifesteren,</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>De recreatieve gebruiksmogelijkheden en toegankelijkheid te verruimen,</i> • <i>De ecologische kwaliteit te versterken</i> 	
<p><i>De maat en schaal van de Rosmalense en Nulandse Polder, in combinatie met de Lithse en Geffense polder, en haar geschiedenis van een continue transitie maken hier de grootschalige opwekking van zon- en windenergie denkbaar. Dit kan plaatsvinden onder voorwaarde dat daarmee bestaande kernkwaliteiten behouden blijven en nieuwe kwaliteiten worden toegevoegd. Kernkwaliteiten zijn de openheid en de betekenis als weidevogelgebied.</i></p> <p><i>Op dit moment loopt een separaat traject van de Verkenning Duurzame Polder voor dit gebied. Het is mogelijk dat uit dit traject aangepaste uitgangspunten volgen. Met instemming van de gemeenteraad met dit stuk, wordt een voorbehoud gemaakt voor ontwikkelingen in de Rosmalense en Nulandse polder, namelijk dat in de nabije toekomst mogelijk nog nadere afwegingen voor dit gebied worden gemaakt, aan de hand van de resultaten van de verkenning.</i></p> <p><i>Transformatie windenergie</i> <i>De maat van de polder leent zich voor de ontwikkeling van een grootschalig windpark. De gemeente 's-Hertogenbosch heeft samen met gemeente Oss en de Provincie een gezamenlijk traject gestart om te verkennen of en hoe grootschalige duurzame energieopwekking een plaats kan krijgen in de polder.</i></p> <p><i>Met verwijzing naar de motivering onder paragraaf 3.6 van de visie, bevestigt deze visie, dat het gebied zich qua maat en schaal leent voor grootschalige duurzame energieopwekking, en bevestigt dus de aanleiding voor het starten van een apart proces met gemeente Oss en provincie Noord-Brabant.</i></p> <p><i>Transformatie zonne-energie</i> <i>De ontwikkeling van de zonnevelden zal de openheid van de polder verminderen. Het is zaak dat hierbij essentiële zichtlijnen behouden blijven en dat voor die verminderde openheid andere kwaliteiten in de plaats komen, zoals de ontwikkeling van een robuuste erfbeplanting waardoor de boerderijen als groene eilanden in de polder liggen, een verbeterde recreatieve toegankelijkheid en/of een versterking van</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>De maat en schaal van de Rosmalense en Nulandse Polder, in combinatie met de Lithse en Geffense polder, en haar geschiedenis van een continue transitie maken hier de grootschalige opwekking van zon- en windenergie denkbaar. Dit kan plaatsvinden onder voorwaarde dat daarmee bestaande kernkwaliteiten behouden blijven en nieuwe kwaliteiten worden toegevoegd. Kernkwaliteiten zijn de openheid en de betekenis als weidevogelgebied.</i></p> <p><i>Deze kwaliteiten dienen dus in samenhang met zonnevelden en windenergie te worden ontwikkeld.</i></p> <p><i>Met verwijzing naar de motivering onder paragraaf 3.6 van de visie (deel A), bevestigt deze visie, dat het gebied zich qua maat en schaal leent voor grootschalige duurzame energieopwekking.</i></p> <p><i>De gemeente 's-Hertogenbosch voert op dit moment samen met Gemeente Oss en de Provincie een gezamenlijk traject uit om te verkennen of en hoe grootschalige duurzame energieopwekking een plaats kan krijgen in de polder: genaamd de Duurzame Polder.</i></p> <p><i>Het is mogelijk dat uit dit traject aangepaste uitgangspunten volgen, mits deze voldoende gemotiveerd en onderbouwd worden. Met instemming van de gemeenteraad met dit stuk, wordt een voorbehoud gemaakt voor ontwikkelingen in de Rosmalense en Nulandse polder, namelijk dat in de nabije toekomst mogelijk nog nadere afwegingen voor dit gebied worden gemaakt, aan de hand van de resultaten van de verkenning.</i></p>	<p>p.19, 4.4 Rosmalense en Nulandse polder</p>

<i>natuur.</i> n.v.t.	(Toevoeging na "Opgaven combineren":) <i>Bij de gebiedsgerichte ontwikkeling van deze polder, spelen diverse belangen. Een belangrijke opgave betreft het behoud van het aanwezige weidevogelgebied</i>	p.19, 4.4 Rosmalense en Nulandse polder (Opgaven combineren)
<i>Door de zonnevelden af te zomen met een brede houtsingel en wegen zwaarder in de laanbeplanting te zetten kan het gebied zich ontwikkelen in de richting van een groener,</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>Door bijvoorbeeld de zonnevelden af te zomen met een brede houtsingel en wegen zwaarder in de laanbeplanting te zetten kan het gebied zich ontwikkelen in de richting van een groener,</i>	p.20, 4.5 Hooge Heide
<i>De eventuele ontwikkeling van een zonneveld moet worden aangewend om:</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>De eventuele ontwikkeling van een zonneveld moet integraal worden benaderd, waarbij bijvoorbeeld gedacht kan worden aan:</i>	p.20, 4.6 Dungense polder
		Deel C
<i>Ontwerp uitvoeringsprogramma visie energielandschap 2019</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>Uitvoeringsprogramma visie energielandschap (Deel C)</i>	Voorblad
<i>Tevens wordt alsdan gecommuniceerd op welke wijze de initiatieven worden geselecteerd die voor een nader haalbaarheidsonderzoek in aanmerking komen.</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>Het nadere criterium is onderstaand weergegeven onder het kopje Criteria tranche 1 zonnevelden</i>	H.1, p.2 (Criteria tranche 1 zonnevelden)
<i>De eerste tranche projecten, waarbij moet worden getoetst aan de principes van de zonneladder, bestaat uit:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Zonnevelden op locaties die aansluiten bij lijnen in het landschap, in het bijzonder snelwegen, of • Zonnevelden op locaties die aansluiten op bebouwd gebied, of • Zonnevelden in kleinschalige landschappen, <i>zoals beschreven in paragraaf 3.2.7 van deel B:</i> <i>Achtergronddocument.</i> <i>In deze eerste tranche worden nog geen zonnevelden in open landschap in behandeling genomen</i>	Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door: <i>De eerste tranche projecten, waarbij moet worden getoetst aan de principes van de zonneladder, bestaat uit primair:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Zonnevelden op locaties die aansluiten bij snelwegen* • Zonnevelden op plassen**. <i>Indien hier onvoldoende projecten voor worden ingediend, dan worden de volgende type projecten onder deze eerste tranche geschaard:</i> <i>* Zonnevelden op locaties die aansluiten bij andere grootschalige infrastructuurlijnen zoals spoorwegen, kanalen en provinciale wegen* of</i> <i>* Zonnevelden op locaties die aansluiten op bebouwd gebied, of</i>	H.1, p.2 (Criteria tranche 1 zonnevelden)

** Zonnevelden in kleinschalige landschappen, zoals beschreven in paragraaf 3.2.7 van deel B: Achtergronddocument.*

In deze eerste tranche worden nog geen zonnevelden in open landschap in behandeling genomen. We streven hierbij naar een variatie van initiatieven over de type landschappen met een verscheidenheid aan oppervlakten.

** Dit betreft locaties op, naast en rondom grootschalige infrastructuurlijnen. Locaties vallen onder deze bepaling zolang ze binnen de ruimtelijke sfeer van de lijn vallen. Dit betekent dat het perceel en het initiatief slechts zeer beperkt haaks mag staan op de infrastructuurlijn.*

*** Hierbij moet er rekening mee worden gehouden dat de meeste van deze plassen in eigendom zijn van de gemeente 's-Hertogenbosch. Hierbij is het streven erop gericht dat 100% van de productie lokaal eigendom wordt. De gemeente behoudt zich als eigenaar van de plassen alle rechten voor om te besluiten of een plas wel/niet in aanmerking komt. Vooralsnog wordt gedacht aan één pilot voor zonnepanelen op een plas.*

Indien meer initiatieven per landschapstype worden ingediend dan het maximum van 100 hectare, zal een nadere toetsing plaatsvinden om initiatieven hieruit te selecteren. Dit komt mogelijk eerst aan bod voor snelwegen en plassen; en anders mogelijk bij de andere 3 typen landschappen. Dit criterium luidt als volgt.

Grootste ruimtelijke en maatschappelijke meerwaarde, te toetsen op basis van een omschrijving en ideeën voor deze vijf aspecten:

** Duurzaamheidswinst (opwek en besparen)*

** Versterking ruimtelijke functies in omgeving (bijv natuur, recreatie, water, wonen, voorzieningen)*

** Landschappelijke inpassing*

** Participatie ruimtelijk plan*

** Delen van lusten met de omgeving*

Daarnaast wordt bij de toetsing rekening gehouden en getoetst op de diversiteit op basis van alle ingediende initiatieven, en wordt bij de toetsing rekening gehouden met de verwachte haalbaarheid van een plan.

<p><i>Er zal een verdere verkenning van zon op water plaatsvinden aan de hand van één pilotproject</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>Er zal een verdere verkenning van Zonnepanelen op water plaatsvinden aan de hand van één pilotproject (nog nader te bepalen).</i></p>	<p>H.1, p.2 (Criteria tranche 1 zonnevelden)</p>
<p>n.v.t.</p>	<p>(toevoeging na “de gemeente Oss”):</p> <p><i>Dit uitvoeringsdeel 1 heeft geen betrekking op deze polders.</i></p>	<p>H.1, p.3 (Windenergie)</p>
<p><i>In de Visie energielandschap merken we een groter gebied aan als kansrijk voor een kleinere cluster windmolens:</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>In de Visie energielandschap merken we een groter gebied aan als kansrijk voor een kleiner cluster windmolens</i></p>	<p>H.1, p.3 (Windenergie)</p>
<p><i>In afstemming met de gemeente St.-Michelsgestel zal de gemeente 's-Hertogenbosch om op basis van de Visie Energielandschap een omgevingsdialoog te starten om de mogelijkheden te verkennen.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>In afstemming met de gemeente Sint-Michielsgestel zal de gemeente 's-Hertogenbosch om op basis van de Visie Energielandschap een omgevingsdialoog te starten om de mogelijkheden te verkennen.</i></p>	<p>H.1, p.3 (Windenergie)</p>
<p>(Tabel)</p> <p><i>Totaal 150 ha. in de eerste tranche 150 miljoen kWh 0,6 PJ</i></p> <p><i>Windparken</i></p> <p><i>Zoeklocatie Rosmalense polder</i></p> <p><i>• nader te bepalen Nader te bepalen aantal turbines</i></p> <p><i>Zoeklocatie De Brand / Dungense polder Nader te bepalen</i></p> <p><i>Totaal Nader te bepalen</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p>(Tabel)</p> <p><i>Zonnevelden, Diverse parken in omvang variërend. Onderdeel hiervan is een onderzoek naar zonnepanelen op een plas en op en rondom snelwegen</i></p> <p><i>Totaal 100 ha. in de eerste tranche 100 miljoen kWh 0,4 PJ</i></p> <p><i>Windparken</i></p> <p><i>Zoeklocatie De Brand / Dungense polder Zal blijken bij nadere uitwerking</i></p> <p><i>Totaal Zal blijken bij nadere uitwerking</i></p>	<p>H.1, p.3 (Eerste ronde projecten en geschatte opbrengst)</p>
<p>n.v.t.</p>	<p>Onder de tabel is opgenomen:</p> <p><i>Als gezegd wordt voor de Rosmalense en Nulandse polder een separate verkenning uitgevoerd</i></p>	<p>H.1, p.3 (Eerste ronde projecten en geschatte opbrengst)</p>

<p>Tabel 2</p> <p><i>Ontwikkeld: 4 miljoen kWh 0,08 PJ Zon Heesch West/ (Grondgebied Achterste Groes (3,5 Bernheze) hectare)</i></p>	<p>Tekst is geschrapt.</p>	<p>H.1, p.3 (Eerste ronde projecten en geschatte opbrengst)</p>
<p>Tabel 2</p> <p>(3 lege cellen)</p>	<p>(toevoeging in Tabel 2 in de 3 lege cellen):</p> <p><i>Zal blijken bij nadere uitwerking</i></p>	<p>H.1, p.3 (Eerste ronde projecten en geschatte opbrengst)</p>
<p><i>De provinciale Verordening Ruimte en Structuurvisie (binnenkort Omgevingsverordening en Omgevingsvisie), de onderhavige visie en de gemeentelijke bestemmingsplannen, straks de gemeentelijke omgevingsvisie en omgevingsplan, geven meer gebieds-specifieke uitwerking aan het beleid dat op nationaal niveau is vastgelegd.</i></p>	<p>Tekst uit ontwerpvisie wordt vervangen door:</p> <p><i>De Omgevingsverordening en Structuurvisie, de onderhavige visie en de gemeentelijke bestemmingsplannen, straks de gemeentelijke omgevingsvisie en omgevingsplan, geven meer gebieds-specifieke uitwerking aan het beleid dat op nationaal niveau is vastgelegd.</i></p>	<p>p.5, par 2.2. Handelings- perspectief (Stap 1)</p>
<p>n.v.t.</p>	<p>(toevoeging na "(ruimtelijk, meerwaarde)":</p> <p><i>(lusten-lasten)</i></p>	<p>p.5, par 2.2. Handelings- perspectief (Stap 1)</p>